

LES DEBUTS DE LA BALNÉOLOGIE DANS LA PRINCIPAUTÉ DE SÉRBIE

Olivera ARSIĆ

Les études et les analyses des eaux minérales dans la principauté de Serbie avaient commencé en 1839 et elles consistaient en analyses chimiques sommaires. Par les ordres du prince Miloš Obrenović, les échantillons des eaux minérales avaient été envoyés d'abord à Vienne (Autriche), puis à Belgrade. Le docteur Lindenmayer, médecin à la cour du Prince et chef du service de santé, avait le soin des eaux minérales. C'était lui qui avait le premier donné les directives, concernant les bains et les eaux minérales, le traitement des malades, leur alimentation et le régime à suivre.

L'auteur mentionne ensuite presque tous les bains qui existaient alors dans le pays pendant la première moitié du XIX siècle.

KLIMATSKA LJEČILIŠTA ISTRE, HRVATSKOG PRIMORJA I SJEVERNIH OTOKA PROMATRANA KROZ HISTORIJSKI RAZVOJ

Nikola KORIN

Uprkos tome što Istra, Hrvatsko primorje i sjeverni otoci pokazuju mnoge zajedničke osobine u geografskom, etnološkom i ekonomskom smislu, oni su imali neobično raznoliki historijski razvitak. Zbog toga se ne treba čuditi da će i razvitak prirodnih i klimatskih lječilišta u tim predjelima biti tek djelomice sličan i to u onom razdoblju kad su svi ti krajevi potpadali pod dominaciju Habsburškoga dvora.

Da li su Grci poznavali Lošinj, da li je na njega zalutao Odisej — teško je utvrditi. No, da su predjeli Istre, Hrvatskog primorja i pripadajućih otoka, predjeli maslina, vinograda, kestenova, agava i riba pripadali isprva Histrima i Liburnima, a možda i drugim plemenima Ilira — ostaje izvan svake sumnje. Tek iza prevlasti Rimljana odlazi autohtoni živalj na uzvisine iznad mora, daleko od zavojevačevih cesta, kojima krstare kroz daljnja stoljeća Goti, vojnici Bizanta, Langobardi i Avari.

Ostaje međutim, otvoreno pitanje iz tog burnog doba da li su se Iliri održali sve do dolaska Slavena i da li su se sa njima praktički stopili ili su poput svih preslavenskih skupina koje su zaposjedale njihove teritorije netragom nestali?

Historijski mrak kroz nekoliko stoljeća prije dolaska Slavena ipak uvjerljivo upozorava na masovna umiranja u tim predjelima, koja se nipošto ne mogu pripisati jedino ratovima i akutnim zaraznim bolestima, već moguće i nekim kroničnim pošastima, među kojima bi malarija mogla igrati presudnu ulogu.

No, ni Slaveni nisu ostali jedini vladari svoje nove postojbine. Neprekidne prijetnje sa strane Venecije, njena okupacija zapadne Istre, razdvajanje feudalnih posjeda od strane domaćih i stranih gospodara, sve jači pritisak Habsburškog dvora s kasnijim elementima germanizacije, talijanska hipertrofija, garnirana s uplivom klera — mađarska ekonomsko-politička virtouznost uz upotrebu nagodbene krpice i najzad, turski pomak sve do Vojne krajine — izvršili su one sudbonosne uplive, koji su na dijelu negdašnjeg liburnijskog i tadanjeg slavenskog teritorija ostavili uz bezbroj preostalih tragova i neke od onih koji se mogu ubrojati u tragove zdravstvene kulture.

Današnji evropski turizam — odbivši zimski turizam — razvija se najviše u onim zemljama koje posjeduju podesno more za kupanje. On od svojih početaka krije u sebi elemente zdravstvenog turizma.

Korisno djelovanje tople vode poznato je još iz antičkih vremena. To vjerovanje spojeno s rimskim iskustvom da sumporne banje liječe skrofulozu predstavljalo je važne temelje balneologije. Ova su naziranja prvi puta stavljena pod kritičku analizu Richard Russel — ovom dizertacijom iz 1760. godine u kojoj on predlaže korišćenje mora za lječenje skrofuloze. Naslov njegove radnje „*De tabe glandulari sive de usu aquae marinae in morbis glandularum*“ uvjerljivo naglašava ljekovitost mora.

Gledano sa širih aspekata kasniji su deceniji pripadali snažnoj borbi naziranja Brown Sequarda i Roberta Kocha. Prvi je vizionarski predviđao vrijednosti promjene vanjskog i unutarnjeg milieu u borbi s bolestima, a takođe u prvom redu s tuberkulozom, dok je drugi strogo naučno vjerovao da je izlječenje primarne i sekundarne tuberkuloze moguće tek poslije uništenja uzročnika.

Praktična pak saznanja iz druge polovine XIX stoljeća, da ljeto raspiruje tuberkulozni proces, ako ga tuberkulotičar provodi na toplom moru, a da blaga jesenja, zimska i proljetna klima izrazito poboljšava stanje plućnih bolesnika — pogotovo skrofulozne djece — doveli su do prvih indikacija o korišćenju morskih klimatskih prednosti u brobi s nekim bolestima.

Razvitak klimatoterapije i prvi počeci talasoterapije u Evropi, odbivši engleski Otok, pripadaju vremenu iza Napoleonskih ratova. I tek kad su francuska i talijanska rivijera počele pokazivati prve rezultate, počeli su se javljati i na sjevernoj obali Jadrana prvi nesigurni pokušaji razvoja turizma odnosno pokušaji korišćenja mora i morske klime u svrhu liječenja. U kasnoj drugoj polovini prošloga stoljeća tek iza razvitka prometnih sredstava, željeznica i parobroda, sreću se na našim obalama prvi bolesnici upućeni na more, koji su u neku ruku ne samo prvi počeci primjene klimatoterapije i talasoterapije na našim sjevernijim obalama, već istovremeno i proteče kasnijeg sezonskog ili ljetnog turizma. Ova pojava promatrana političkim i ekonomskim očima predstavlja pokušaj razvoja „Austrijske rivijere“ na našim obalama.

Međutim, još prije, no što su se javile tendencije korišćenja rivijere sa strane vladajućih skupina, susreću se na pojedinim punktovima, koji su klimatski vanredno pogodni, grupe redovnika koji ondje grade svoje samostane upozoravajući neke od domaćih intelektualaca na goleme prednosti morske klime. Izuzev upliva stare svećeničke medicine na pučku medicinu, susreću se na nekim mjestima s jakom medicinskom tradicijom daljnja nastojanja da se klimatski i prirodno naročito obdareni predjeli iskoriste u svrhu liječenja. Dok su Opatija, Crikvenica, Rab i Lošinj primjeri za razvoj zdravstvenog turizma u samostanskim centrima, dotle su Rovinj i Istarske Toplice primjer za razvoj klimatoterapije i korišćenja prirodnih faktora u terapiji na mjestima gdje je otprije postojala medicinska tradicija.

Promatrano historijski, razvitak zdravstvenog turizma ili talasoterapije i klimatoterapije u Istri, Hrvatskom primorju i na sjevernim otocima može se podijeliti u tri faze, koje se poklapaju u nekim detaljima s periodizacijom Vinka Antića o razvoju primorskog turizma.

Prvu fazu predstavlja privilegirani zdravstveni turizam. Putovanje se obavlja kočijama ili prvim željeznicama, eventualno jedrenjacima. Prvilegirana aristokracija koja dopjeva u veće gradove Rijeku, Trst i Pulu, posjećuje Opatiju, u kojoj je već 1844. god. Riječanin Iginio Scarpa izgradio vilu „Angiolinu“, Portorož i Brione.

Drugu fazu predstavlja masovniji zdravstveni turizam, što je vezano uz izgradnju željezničkih pruga prema jugu i uz uspostavu Loydovih parobroda, koji povezuju pojedine predjele. Putovanja su u toj drugoj fazi trgovača, naučna, zabavna i što je najvažnije za razumjevanje razvoja talasoterapije iz zdravstvenih razloga. Od starih liječnika koji su živjeli u tim predjelima najviše treba istaći Matiju Šporera i Antonija Feliče Đačića (Antonio Felice Giacich), a sa Austrijske strane profesora Leopolda Schrottera i Juliusa Glaksa, koji se kasnije nastanjuje u Opatiji. U toj fazi postoje već prve publikacije o balneologiji, klimatologiji, helioterapiji i talasoterapiji.

U trećoj fazi razvoja zdravstvenog turizma, domaće stanovništvo prihvata ideje helioterapije, klimatoterapije i talasoterapije. Propast jedrenjaka i brodogradilišta za jedrenjake otvara kroz prve početke zdravstvenog turizma mogućnosti nove zarade za domaće stanovništvo. Predstavnici domaćeg življa, malobrojni intelektualci, združeni u „gospojinska“ i slična društva prihvataju dobronamjerno strane stručnjake, pružajući istovremeno mogućnost plasmana stranog kapitala na našim obalama. Neki od detalja u tom razvitku mogu se pratiti u svakom pojedinom od nabrojanih klimatskih i prirodnih lječilišta.

Zbog svoje burne medicinske historije naročito je interesantan Rovinj, taj negdanji otočki grad, koji je tek naknadno nasipom pretvoren u poluotok i sjedinjen s kopnom. Njegov je glasoviti toranj — u kojem su kirurzi držali permanentnu urgentnu službu s oznakom „Lo riposo die deserti“ — predstavljao simbol visoke zdravstvene kulture. A kada je u drugoj polovini prošlog stoljeća Barelais, oduševljen klimom zapadne Istre, održao svoje predavanje o liječenju skrofuloze na moru, bila su otvorena vrata da baš Rovinj, gradić s visokom medicinskom kulturom, isproba tu terapiju na svojim obalama. Uz to, sreća je htjela da se u to vrijeme našao u Rovinju dr Monti, koji je svojom upornošću uspio realizirati izgradnju prvog pravog talasoterapeutskog paviljona na našim obalama. To je bilo 1888. godine. U tom paviljonu treba tražiti i prve početke liječenja osteoartikularne tuberkuloze, jer je uz Montija i bečki kirurg Albert našao u Rovinju idealno mjesto za terapiju sekundarne tuberkuloze. Usput može se nadodati da je izvjesno neslaganje između Billrotha i Alberta bilo sudbonosno u njihovoj podjeli medicinskih interesnih sfera na Opatiju i Rovinj. Svakako, često su i medicinsko-ekonomski interesi, — bili sudbonosni za izvjesne pojave koje neupućenima izgledaju neobjašnjivima.

Mi ćemo ih u više navrata sretati baš u historiji klimatskih lječilišta.

Sve jačem uzdizanju Rovinja pridonjelo je svakako bečko liječničko društvo koje je osnovalo „Verein zur Errichtung und Erhaltung von Seehospizen und Kinderasylen“. Češće, pak, posjete medicinskih barda ovom romantičnom gradiću — među kojima su se sretali Virchow, Behring, Koch, Schaudinn i Eiselsberg, koji je bio čak i član bolničkog direktorija — treba tražiti u prvom redu u dugogodišnjoj popularnosti tog romantičnog gradića i u prirodnim prednostima tog predivnog kupališta, kojemu Crveni otok daje najdragocijeni pečat upravo fantastične ljepote.

Kasnije je, pak, bečki gradonačelnik Lueger omogućio izgradnju (1902) još jednog paviljona koji je u intervalu austro-ugarske prevlasti nosio njegovo ime. Za vrijeme talijanskog posjedovanja Istre slika se je izmjenila, iako je Beč još uvijek slao sve do Anschlusa svoju slabašnu djecu u Rovinj. Nakon oslobođenja u rovinjskim se paviljonima otvara bolnica za koštanu tuberkulozu, koja se popunjuje bolesnicama iz Ankarana i Valdolre.

S druge strane, rimska radoznalost i ljubav za terme a pogotovo za sumporne kupke nije mogla mimoći ni Istarske Toplice. Njih već Livije opisuje kao mjesto kraj Montone odnosno Motovuna sa korisnim izvorima. Otkopana kamena ploča, koja podseća na ostale ploče koje su Rimljani stavljali pokraj terma upozorava da su istarske Toplice bile korišćene kao lječilište. Kasnije historičari, Manzoni 1610., Tomassini 1650., i Lucca da Linda 1665., pišu o sumpornim izvorima kraj Motovuna koji liječe reumatizam, svrab i neke druge bolesti. Kemijsko-fizička analiza vode koja je izvršena u prošlom stoljeću 1807., 1822., 1858. i 1884. godine podudara se s najnovijim rezultatima iz našeg vremena odbivši prisutnost radona, koji je kasnije dokazan u radovima Miholića, Novaka i Štrcaja. Kombinacija sumporovodonika s radioaktivnom supstancom je veliki raritet u analizi mineralnih terma

uslijed čega bi Istarske Toplice mogle predstavljati jedan neobično korisni terapeutski objekt.

Kupališni objekat sa 80 kreveta podignut je odmah čim je ing. Schwarz izvršio uspješno kaptiranje izvora San. Stefano. Bilo je to 1903. godine.

Isto tako i historija opatijske talasoterapije vezana je uz mnoga imena, ali nijedno nije tako namjerno zaboravljeno kao upravo ime najvrednijeg člana na tom pionirskom putu. To je Đuro Matija Šporer. Ni sjećanje na Čehova, koji je pokušao u Opatiji liječiti svoju tuberkulozu, nije dovoljno akcentirano, iako je upravo on dao najlirskije opise opatijske rivjere.

Procvat Opatije pripada drugoj fazi razvoja turizma i klimatskih lječilišta. Ta faza traje od 1871. do 1891. Godine 1884. izgrađen je u Opatiji hotel „Kvarner“ čime su realizirana nastojanja Đure Matije Šporera da Opatija postane balneološki centar. Međutim, ni on nije bio posve osamljeni prorok naše krvi koji je u balneologiji i u Opatiji vidio sintetiziranu lijepu budućnost. Hrvatski književnik Ivan Zahar objavljuje 1884. u zagrebačkom „Vijesniku“ poseban članak o Opatiji sa slikama. Godinu dana ranije pisao je o istoj temi Riječanin Antonio Felice Giacich, jedan od najistaknutijih liječnika i naučnika radnika stare Rijeke. Zanos kojim je Opatija ispunjavala svoje posjetioce očitovao se je u članku iz novosadskog „Javora“, (1887) u kojem prof. Mita Petrović pruža svojim čitaocima nezaboravna zapažanja pod naslovom „Slike iz Hrvatskog primorja“. Djelovanje svih tih pisaca mora se shvatiti kao nastojanje za popularizacijom Opatije, ali nipošto pod svakim uslovom. To je svakako izrazita protuteža tadanjoj habsburškoj liniji, koja je stvarala i sve žešće jačala „austrijsku rivjeru“ na slavenskim obalama Jadrana. Promatrano sa tih aspekata, pojava velikog Billortha u Opatiji i rukovodeći položaj Juliusa Glaksa u tom talasoterapeutskom centru nije isključivi dobitak za prošlost naših klimatskih lječilišta, jer je forsirana germanizacija mogla još više ugroziti našu prirodnu težnju za jedinstvom.

Prema Franu Slešiću svakako je za razvoj Opatije najzaslužniji, dr Šporer koji je svoje razrađene ideje uputio Felice Đačiću i bečkom profesoru balneologije Leopoldu Schrötteru, koga je istovremeno uspio toliko zainteresovati za svoju domovinu da veliki stručnjak posjećuje Opatiju, Rab i Lošinj i iznosi svoja mišljenja u svojim djelima, koja nisu zavijena u neko političko ruho. To naučno drugarstvo dovelo je u Opatiju prve turiste koji su sa Schrötterovim indikacijama upućeni na more.

Vjerojatno su Schrötterovi izvještaji bili presudni što je Bečka općina izgradila 1913. godine u zaljevu sv. Eufemije na otoku Rabu balneološki objekt, koji je trebao i opet služiti u prvom redu slabašnoj djeci, a moguće i njihovim bolehljivim roditeljima. Iza rata preuzima taj objekat grad Ljubljana i uređuje klimatsko lječilište za svoje bolesne radnike i službenike. Tokom godina kapacitet lječilišta se povećava kupnjom jednog bivšeg privatnog pansiona koji je pridodan klimatskom lječilištu.

Poslije drugog svjetskog rata trebalo je rabsko lječilište služiti isprva svim žiteljima Jugoslavije, dok nije iza studioznih radova Plavšića i Hahna od 1952. do 1954. zaključeno da se lječilište pretvori u VII ili telasoterapeutski odsjek Interne klinike iz Zagreba. Interesantan detalj u toj odličnoj bolnici predstavljen je istovremenom neposrednom meteorološkom analizom koju obavljaju zdravstveni radnici u svojoj maloj meteorološkoj stanici. Nešto slično sresti ćemo u prikazima razvoja klimatskog lječilišta u Velom Lošinj.

Moguće je da je od svih djelova Jugoslavije bio Veli Lošinj najviše pogodan za razvoj klimatskih lječilišta. Nije reč samo o savršenoj harmoniji temperature zraka, vjetrova, mora i refleksa sunčanih zraka već je cijeli niz događaja pogodovao

da se to malo ribarsko mjestance razvije u pravcu klimatskog lječilišta. Tako je već 1887. osnovano na Lošinj Turističko društvo. Još je važnija bila posjeta prof. dr Leopolda Schröttera Lošinj. On je impresioniran klimatskim prednostima Lošinja, ali suočen s njegovom goleti gurnuo zlatnik od 20 kruna prof. Ambrozu Haračiću kao podstrek da se počne sa pošumljivanjem tog čarobnog otoka.

Historijski slijed zbivanja u koji spada u prvom redu propast jedrenjaka i brodogradnje, bio je presudan za početke zdravstvenog turizma u Lošinj. Kriza koja je u drugoj polovini prošloga stoljeća zahvatila broderske kompanije na jednoj strani i razvoj željezničkih pruga od centralne Evrope do Rijeke, Trsta i Pule na drugoj strani imali su u toj burnoj historiji sudbonosne reperkusije. Ako se tome još doda ustrajnost i patriotizam prof. Haračića koji nas podsjeća na Šperera, a koji je bio moguće još aktivniji od njega jer je godinama djelovao kao besplatni lošinjski meteorolog, zatim isti zanos njegovog direktora Pomorske škole Eugena Gelcicha, širina lošinjskog gradonačelnika Matije Vidulića i uvjerenje Gleichberškog liječnika Conrada Clara da je samo lošinjska klima izliječila vratobolju njegovoga sina, postaje nam jasno da je taj čudesni otok morao postati naročito privlačna tačka za osobe boljih finansijskih slojeva. Nadvojvoda Karlo Stefano izgrađuje u Velom Lošinj 1886. svoj zimovnik, bečko aristokratsko društvo gradi u njemu 1889. svoj Kinderheim i sve je bilo priređeno da taj mali fantastični hrvatski otok postane dio austrijske rivijere, kopno suptropskih zima koje se po Claru ne razlikuju mnogo od Madeire. Pošumljavanje Lošinja je svakako jedan od onih detalja koji bi zavrijedio dublje analize, jer su u tom aktu spojeni ljubav za prirodu i briga za narodnu ekonomiku. Zbog toga je Schrötterov poticaj i patriotski rad Haračića, Gelcicha i Vidulića jedan od najboljih primjera djelovanja stručnjaka i pomoćnika zdravstvene politike na istome planu. Ova suradnja našla je svoju potvrdu na početku našeg stoljeća u brošuri prof. Gelcicha i dr Ghersa o prirodnim ljepotama i prednostima klimatskog liječenja na Lošinj.

Historija klimatskih lječilišta u Istri, Hrvatskom primorju i na nekim sjevernim otocima zavređuje više pažnje no što joj se daje. Nije to pretežno borba za širenjem jedne nacije na račun druge, niti je to prodaja domovine za novac. Ta historija ima u sebi mnogo elemenata pomoći bolesnom čovjeku, mnogo iskrenih težnja za suradnju zdravstvenih radnika iz različitih predjela. Bilo je slučajeva kad su domaći ljudi više zaboravljali svoje divne krajeve no što bi ih tuđa pohlepa nastojala prigrabiti. Jedino objektivna historija može nam razotkriti takve tamne odsječke i ukazati na čiste i bistre staze budućnosti.

LITERATURA

- 1) V. Antić, Razvitak turističkog prometa otoka Krka, Raba i Paga. Zagreb 1957. — 2) V. Antić, Pomorstvo i naš turizam. Zagreb 1962. — 3) V. Antić, Ivanji, I, Opatija, Verlag Jugoslavija, Beograd, 1964. — 4) I. Bojanić, Opatija — Lovran und Umgebung. Tipografija Umag 1962. — 5) J. Glax, Ein Führer für Kurgäste: „Abbazia“, Otto Maass' Söhne Wien, 1908. — 6) Abbazia. Ärzte — Woche, 14. — 17. September 1927, Vorträge, Verlag Kreisel & Co., Abbazia. — 7) J. Glax Kurz, J., Verhandlungen des IV. internationalen Kongresses für Thalassotherapie Abbazia, 28. — 30. September 1908, Berlin A. M. V. 1909. — 8) R. Ferri, More kao izvor zdravlja. Biblioteka Jadranske Straže Splitska društvena tiskara, 1928. — 9) A. Marić, Istarske Toplice kod Buzeta. Jadranski Zbornik, Rijeka — Pula 1962. — 10) Č. Plavšić, Thalassotherapeutische Probleme vom Standpunkte der Gerontologie, Knezia 23—25 maggio 1963. — 11) L. Traumer, Praxis 40, 13, 1951. — 12) B. Kojić, Razvitak turizma na otoku Lošinj. Zagreb 1956. — 13) Congres international d'hydro-climatisme et de thalassothérapie. Opatija, 1954. Inst. Typograp. Beograd, 1956.

DEVELOPMENT OF NATURAL HEALTH RESORTS IN ISTRIA, ON THE CROATIAN COAST AND NORTHERN ISLANDS

Nikola KORIN

These regions of Croatia were under Austro-Hungaria till 1918 when Yugoslavia was formed. In this part of the country there are today a great number of natural health resorts and baths, like the resorts in the Isle of Rab and Veli Lošinj, then Rovinj, on the western coast of the Istrian Peninsula, and Crikvenica and Opatija in the Kvarner Bay.

Rab was a remarkable place in the times of Austro-Hungaria, but it considerably developed only in Yugoslavia, and was transformed into an actual climatic resort visited by many tourists and convalescents.

Rovinj was recommended by Virchow, Shaudin, Behring and Koch, but it particularly developed afterwards and extended to become a well-known touristic place with various health institutions.

Crikvenica became a climatic resort under Austro-Hungary in 1096 and today it is a seat of the Institute of Thalaso-therapy, specialized for the diseases of the ear, nose, throat and respiratory organs.

In the middle of the last century Opatija became wellknown, especially under the influence of German physicians: Billroth and Haberer. Today it is a seaside resort known all over the world.

The mentioned resorts represent a chain of health and recreational centres with important institutions, as well as very attractive touristic places.

ARANĐELOVAČKA BANJA KAO PRIMER PRELAZA TRADICIONALNOG NARODNOG LEČILIŠTA U MODERAN BALNEO-MINERALOŠKI I REKREATIVNO-TURISTIČKI CENTAR SR SRBIJE

Vidosava NIKOLIĆ - STOJANČEVIĆ

Današnja moderna Bukovička, ili nazvana po gradu, sa kojim je teritorijalno spojena, Aranđelovačka Banja, nastala je i razvila na osnovama narodne tradicije o lekovitosti prirodnih mineralnih izvora, otkrivenih na ovom mestu tek u prvoj polovini 19. veka.

Upravo na primeru ovog, relativno mladog banjskog naselja u Srbiji, može se pratiti tok i zakonitosti procesa geneze tradicionalnog prirodnog lečilišta od njegovog nastanka do prerastanja u moderan balneo-mineraloški i rekreativno-turistički centar, lokalnog i šireg značaja.

Proučavanja narodne tradicije o postanku i poreklu lekovitih izvora mogu, nesumnjivo, da pruže dragocene podatke istoriji medicine, posebno istraživačkoj praksi na polju etnomedicine. Ovaj prilog predstavlja doprinos takve vrste.

I

Na mestu gde su se „pod Bukuljom, za nepun kilometar uz Kubrušnicu, na iskraj sela Bukovika,“ u prvoj polovini 19. veka nalazili izvori kisele vode, već 1860-tih godina postojala je uređena banja, „oko koje je učinjeno za ugodnost posetilaca daleko više no i za koju drugu banju u Srbiji“ u to vreme¹.

Sve do 1835. godine na zemljištu na kome su pronađeni izvori kisele vode u selu Bukoviku, „bile su baruštine kojima se nije moglo prići, i čardaci sa pašnjacima, gde se stoka napasala“². Tek posle knez Miloševe naredbe starešini sreza jaseničkog da se sela Orašac i Vrbica ušore, kako bi se time „učinio početak ušorenija cele Jasenice“ (1837), uređivani su izvori kisele vode u selu Bukoviku tako što je prvo po kneževoj naredbi bila postavljena „stublina“ za dovod kisele vode, i što je obraćana otada veća pažnja ovom mestu³.

U narodnom predanju i legendama u gradu i okolini očuvana su sećanja na pronalazak izvora kisele vode u selu Bukoviku. U jednoj od legendi očuvano je sećanje na slučaj u kome je otkriveno da je oboleli konj iz knez Miiloševe ergele neočekivano ozdravio na taj način što je pasao u močvari kraj kiselih izvora, zbog čega je knez Miloš otkupio to zemljište od sopstvenika, kako legenda kaže, „za dva srebrna pištolja“. Prema drugoj legendi, ovo mesto postalo je lekovito po tome „što je kneginja Ljubica kupanjem ozdravila na mestu starog izvora, kasnije nazvanog „Knjaz Miloš“. Zbog toga je napravljen izvor za pijenje vode“⁴. Ovo narodno predanje ne poklapa se sa činjenicama zapisanim u autentničnim arhivskim izvorima, u kojima je zabeleženo da je kneginja Ljubica, „Sijatelna Gospođa Kneginja“, „pošla u Bukovik na kiselu vodu“ mnogo kasnije, tek 10. jula 1839.